

El foc sagrat

JAN GRAU

En els temps actuals, parlar de foc es redueix pràcticament a dos supòsits molt simplificats; o bé ens referim als incendis d'efectes devastadors o bé al simple fet de demanar que ens encenguin la cigarreta. El foc, però, té un simbolisme molt ampli i, sovint, oblidat, ens ha deixat un pòsit latent de foc sagrat i de foc festiu que hem sacralitzat cada vegada més per la seva condició d'inusual. Per conèixer els usos del foc cal definir el sentit de cada una de les seves tipologies, especialment per poder entendre els focs que perviuen avui, tenint en compte el seu ús intencionadament simbòlic i deixant al marge usos prosaics com els d'il·luminar o cuinar.

La foguera

És el tipus de foc comunitari compartit en forma de cercle –si voleu solar– a l'aire lliure i en forma de semicercle –si voleu lunar– a la llar de foc. Un punt d'atenció hipnòtic, permanentment canviant, a l'entorn del qual la gent comparteix. El ritme de l'acció a l'entorn de la foguera fa d'aquesta un catalitzador. Quan el moment és lúdic, la foguera ha de ser potent, generant una activitat i catarsis, com per exemple la foguera de Sant Joan. Per altra banda, quan el moment és sever, la foguera és continguda, a vegades

més propera a la brasa, convidant a la introspecció i a la reflexió; potenciant la imaginació, com ho fa una història explicada a la vora del foc, o tal com era una vetlla de Tots Sants en una casa en la qual havia mort algú.

La torxa

És el foc sagrat i comunitari que es trasllada fins i tot corrent. La torxa, anomenada antigament falla, de flama contundent, és l'estri que pren el foc sagrat d'allà on es custodia o en el lloc on neix, i serveix per encendre una o moltes flames simbòliques que s'alimenten de la sacralitat del foc sagrat original. L'exemple més clar és la Torxa Olímpica, però també ho és la Flama de la Llengua Catalana o la Flama del Canigó.

La flama

És el símbol sacre i comunitari que es vol mantenir etern. Sempre ubicada en un indret considerat santuari, on en tenen cura i l'alimenten perquè mai s'apagui. La flama, que pot ser traslladada per la torxa, està pensada per ser sempre en un lloc com a recordatori perenne de la fe, la llengua, l'esport o qualsevol sentiment comunitari. Aquest és el cas del foc més sagrat, des de la flama de les vestals romanes, fins a l'olímpica, passant pels milers de llànties que hi ha enceses permanentment a

temples de tota mena i creença.

L'espelma estàtica

En relació a on s'ubica i el perquè, tenim l'espelma estàtica, votiva, sacrificial, d'homenatge... sempre solemne i personal, per recordar, donar gràcies i demanar favors. En aquesta categoria i en la següent s'hi poden incloure totes les variants de flama provinent de la cera: candeles, atxes, ciris... La diferència essencial és el material. La cera és considerada una matèria pura, idònia per als sacrificis, per aquest motiu els exvots són fets de cera. Les dimensions del ciri o espelma venen donades també per la importància d'allò que vol simbolitzar. El ciri Pasqual per exemple, també és personal, però de Déu als creients, i per tant és de grans dimensions. La candela que es manté encesa a casa davant del retrat d'un familiar traspassat era, i encara és en alguns llocs, el sacrifici íntim per recordar-lo, talment com les ofrenes votives a les llars romanes.

L'espelma itinerant

La flama itinerant, també de les característiques esmentades en el punt anterior, és el trasllat de la flama personal acompanyant una processó o anant al temple, sempre amb un sentit religiós, perquè si el sentit fos social segurament seria amb una torxa dessacralitzada. L'atxa, un ciri fet amb

quatre ciris prims junts i per tant amb quatre bles o el ciri mateix compareixen el sentit de sacrifici i d'ofrena. La longitud ve condicionada per la durada de l'acte, com per exemple les processons de Setmana Santa. La candela en canvi, és menuda, gairebé íntima. És un símbol fugisser per això, antigament, les noies verges duïen candelas a les processons mentre les casades duïen ciris.

L'espuma

La guspira és volàtil, acompanya el fum. Avui l'espai de foscor de la festa es transmuta per les espurnes de diables i bèsties que per damunt del nostre cap creen un espai màgic. Antigament les espurnes i el fum que s'aixecaven de les fogueres s'interpretava com la renovació de l'aire. De tota manera, la guspira no té la importància de la flama i la foguera, llevat dels temps actuals, en els quals les festes de foc tenen cada vegada més prèdica.

El foc quotidià

En uns moments en els quals no convivim amb el foc i el tenim encadenat dins d'un encenedor, conservem un seguit de rituals, festes o costums relacionats amb el foc que hem sacralitzat. Els repetim tradicionalment de forma inconscient i magnifiquem cada vegada més el seu significat, sense tenir en compte que l'origen probablement era quotidià. A l'Edat Mitjana, per exemple, època de la qual comencem a disposar d'informació escrita, ens trobem que la convivència amb el foc era constant i ben

El foc té un simbolisme molt ampli – i sovint també oblidat – amb gran nombre de tipologies

diferent a l'actual. El foc era cuina, llum i escalfor. En primer lloc no disposaven com nosaltres d'estrís per generar foc, es transmetia i s'escampava a partir d'una foguera mare –la llar de foc– que es mantenia permanentment encesa i era símbol de la unitat de la família. Generalment el padrí, el més vell de la casa, era l'encarregat cada matí d'atjar les brases colgades per la cendra per reviscolar el foc.

Fins i tot els cens medievals no eren comptats per persones sinó per "focs", és a dir, per famílies. La llar de foc significa el foc de la llar, entenent aquesta com a família. A l'entorn d'aquesta foguera casolana es menjava, es preïen decisions i es reunien tots els membres de la casa. Sota la influència hipnòtica de les flames dansant s'educava als petits de la casa. Aquest foc era la font que proveïa la flama de llànties, torxes i candelas. Conceptualment era el foc sagrat familiar i l'element pràctic de la llar, entès com a element pràctic però que cal ser vetllat: hi havia el foc del treball, el del ferrer, el del carboner, fins i tot el de l'apotecari, encara que mentre no s'apagués el foc de la llar, el del treball podria tornar a ser encès quan calgués. Simbòlicament, però, el foc del treball apagat mostrava una manca d'activitat que podia ser per molts motius. Però el foc familiar apagat volia dir problemes segurs, el fet de demanar al veí foc per tornar a encendre al propi, llevat de casos de causa major, s'interpretava com que hi havia problemes familiars. Aquest foc justament per la seva condició de casolà ha anat evolucionant essent substituït per múltiples formes, en les quals cada vegada menys hi ha la flama. La majoria de cases només tenen permanentment la petita flama del pilot del termo, evidentment si no és elèctric, i la llar de foc, antigament indispensable, ha anat desapareixent.

El foc sagrat

El foc sagrat no es pot deslligar del concepte de santuari, indret tel·lúric, venerat, únic conceptualment, on la flama simbòlica crema eternament i representa el sentiment col·lectiu que es vol transmetre al llarg del temps: és el lloc on els creients hi fan pelegrinatge durant l'any. Moltes vegades es barreja el simbolisme de l'indret en sentit protector amb el sentit de la flama. Per exemple a Montserrat, santuari emblemàtic per excel·lència, és on més llànties sagrades hi ha penjades dins la nau i en el mateix atri, perquè s'entén que són protegides per les virtuts del contorn i, per extensió, també es protegeix allò que simbolitzen.

El foc comunitari

Intentem-nos traslladar a temps pas-

sats, quan no hi havia contaminació lumínica, quan les poblacions es podien veure de lluny de forma escadussera i no hi havia els trajectes il·luminats entre pobles com les nostres carreteres, els rètols de propaganda, les benzineres... La gent vivia amb la foscor tantes hores com manqués la llum del sol i els mètodes d'il·luminació eren precaris. Aquest fet afavoria les comunicacions entre les localitats per mitjà del foc, fent fogueres dalt de turons estratègics, triats per la seva visibilitat amb altres nuclis o punts de comunicació. D'aquesta pràctica, de quan el telèfon eren les campanes i les fogueres, ens han quedat un seguit de cims i pujols anomenats "fars", "faros" o "foros". Curiosament així es continuen anomenant els fars costaners.

El foc comunitàriament sagrat

El foc es sacralitza també de forma popular en la festa i es combina el sagrat amb el quotidià pel desig de tothom de ser teúrgic (màgic), almenys una mica. Tot l'any el foc és present a la festa i és per les dates nadalenques quan agafa un paper més simbòlic. La foscor del solstici d'hivern cal conjurar-la encara que sigui inconscientment. D'arrel antiga ens han arribat fins avui les festes del foc, les de la fia-faia que se celebren el vespre de Nadal a Bagà i a Sant Julià de Cerdanyola. I d'igual manera les lluminàries dels carrers i de les botigues, hereves de les fogueres que s'encenien a les torres i a les muralles, o les espelletes que llueixen en pessebres i arbres, s'erigeixen com a records votius de molts altres nadals. El Nadal és llum comunitària i escalf familiar, i tant la llum com l'escalf són el foc simbòlic.

REVISTA TRIMESTRAL
DE DIPLOMÀCIA
& PROTOCOL

DESEMBRE 2006

DIPLOMÀCIA & PROTOCOL

FUNDACIÓ CULTURAL ACTIVA

Les eleccions al Parlament de Catalunya

- Ban Ki-moon, nou secretari general de l'ONU
- Entrevista a Mercè Sala, presidenta del CTEC
- Símbols i festes que encenen les espurnes
- L'exquisitesa de la taula de Nadal

